

Utószó

1985 tavaszán jelent meg Martin Walser *Meßmer gondolatai* című könyve, amelyet a német kritika kitörő lelkesedéssel fogadott. Ezt 2003-ban követte a *Meßmer utazásai*, és 2013-ra jelezte előre a Suhrkamp Verlag a *Meßmer pillanatai* című könyvet.¹ Ennek megjelenése után majd egy Meßmer-trilógiáról beszélhetünk. Három vékonyka kötet, három aforizma- és töredékgyűjtemény.

A Meßmer-értelmezések alapját Hellmuth Karasek egyik kritikája jelölte ki: „Ki az a Meßmer? Egy regényalak, aki egy (megíratlan) regényből előlépve önálló életet kezd élni? Vagy egy elbeszélés hőse, aki erről-arról gondolatokat fogalmaz meg magának és nekünk?”² Csupa kérdőjel, de az biztos, hogy Meßmer valóban értelmezhető egy minden történetből kiemelt hősként, aki atomjaira esett szét. És most éppen a maga életrajzát próbálja visszanyerni. „Meßmer célja: az önéletrajz negyedik szintjének elérése. Egy erőtlén ember, aki mindenféle kifogásokba menekül. Az eszmény: az extrém kitakarás és elrejtőzés. Tehát egy kitakarás-elrejtőzés-nyelv. Erre csábít a kaliforniai éghajlat. Gondolja Meßmer.”³ Nézzük meg egy kicsit közelebbről ezt a passzust: nem tudjuk, mi az önéletrajz első három szintje, de az biztos, hogy itt a „szokásosnál” magasabb szintű életrajzról van szó. Talán azt mondhatnánk, hogy az életrajzok általában a kitakarás és az elrejtőzés valamilyen kombinációját valósítják meg. A negyedik szint ekkor egy olyan radikális életrajz lenne, amelyben a kitakarás és az elrejtőzés szélsőségesen felfokozott változata valósulna meg. Aztán itt van a kaliforniai éghajlat: nem tudjuk, hogy Meßmer ott él-e, vagy csak oda utazott? És végül azt sem tudjuk, ki beszél: a passzus egyes szám harmadik személyben indul, aztán végül mintha Meßmer magához ragadná a mondatokat. Ebből az utóbbiból kiindulva születhetett meg a gondolat, hogy Meßmer legközelebbi rokona Keuner úr. „Keuner úr – emlékszünk rá – Bertolt Brecht irodalmi hasonmása, akinek tapasztalatait, megfontolásait, belátásait Brecht rövid anekdotákká sűrítette össze. Keuner úr történeteinek alapját a szerzőjük, B. B. privát tapasztalatai nyújtották; és mégis a privát élet minden vonása hiányzik belőlük. A történetekből, amelyekből szinte minden név, szinte minden helységnév ki volt törölve, nem lehetett visszakövetkeztetni Brecht életrajzára. Keuner úr példaszzerű életet élt. Parabolaként szolgált.”⁴ Mintha valóban tökéletesen működne az analógia: „És Meßmer? Természetesen Meßmer is egy másik énként, a szerző, Martin Walser irodalmi hasonmásaként lép föl. A szerzőjével még intimebben össze van kötve, mint K. úr Brechttel; ha Keunernek »történetei« vannak, akkor Meßmernek »gondolatai«.”⁵ De ebben az összehasonlításban valami mégsem stimmel: Brechtnél nincsenek érzelmek, Walser viszont az érzelmekről érzelmmentesen szeretne beszélni, az ő szövegei így sokkal intimebbek: „Aminek köze van hozzám, inkább megbénít, mint megijeszít. Nincs semmi, ami jobban lekötne, mint az irántam való fokozódó érdeklődés. Tudom, hogy nem vagyok méltó erre az érdeklődésre. Reggeltől estig őrizem magam. Egyetlen krimi sem olyan izgalmas, mint amilyen én vagyok magamnak. Összefoglalóan ezt tudom mondani: üres vagyok. Nem szörnyen üres. Egyszerűen csak üres. Szüksős és üres. Elszomorító, szükséges és üres. Csak úgy zörgök az ürességtől.”⁶ Ha látjuk ezt a különbséget, akkor a Meßmer-történetek sokkal elevebb értelmezéséhez juthatunk el: „A könyv hangja mintha halott lenne, a diagnózis nyelve; kegyetlen, szenvedélytelen és konstatáló. Minden érzelem, minden (ön)sajnálát [...] ki van szűrve belőle.”⁷

„A *Meßmer utazásai* című könyv közvetlenül kapcsolódik az 1985-ös ünnepelt kötethez [...] – és erre nemcsak a cím, hanem a forma is utal. Walser megint az alteregójának nevében lép fel, és megint – hosszú idő alatt kiérlelt – bölcs mondások, kisebb elbeszélések, aforiz-

1 A harmadik kötetről a kiadói előreljlesztésben ezt olvashatjuk: „Üldözési mániától szenvedek. Ez az egyetlen, ami megkülönböztet üldözöimtől.» Így kezdődik Martin Walser régóta várt harmadik Meßmer-könyve – lidérces gondolatok, bölcs mondások, lelki följegyzések gyűjteménye.”

2 Hellmuth Karasek: Widerrufene Wahrheiten des Widerspruchs, in: *Der Spiegel* 1985. 14. szám.

3 Martin Walser: *Meßmers Gedanken*, Suhrkamp Verlag, 1992. 9. o.

4 Hellmuth Karasek: Widerrufene Wahrheiten des Widerspruchs, i. k. Lásd Bertolt Brecht: *Keuner úr történetei*, Jelenkor Kiadó, 2000.

5 Hellmuth Karasek: Widerrufene Wahrheiten des Widerspruchs, i. k.

6 Martin Walser: *Meßmers Gedanken*, i. k. 70. o.

7 Majd a folytatás: „»Ha volt is még valami más, már nem volt képes azt érzékelni. Hidegség és gyűlölet, ez volt minden, amit érzett. Köröskörül. És önmagában.« Ez egy olyan takarékkönyv, amelynek nincsen »tartozik« oldala. Öröm? Tévedés. Szerelem? Fata Morgana. Munka? Örület. Beteljesülés? Öncsalás. »Úgy élek, mintha nem élnék.«» Fritz J. Raddatz: Weiterfahren in Bachmannland, in: *Die Zeit* 1985. március 29. (Az utóbbi idézet forrása: Martin Walser: *Meßmers Gedanken*, i. k. 75. o.)

mák és anekdoták keverékét nyújtja, félig naplók, félig jegyzetfüzetek formájában.⁸ De nézzük egy kicsit részletesebben: A *Meßmer gondolatai* ezzel a mondattal kezdődik: „Az összes hangból, amely belőlem szól, az enyém a leggyengébb.”⁹ A kérdés az, hogy ezt a gyenge hangot hogyan lehet egy önéletrajzá „felerősíteni”. Walser válasza egy kettős irányba menő radikalizálás, amelynek eredményeként létrejön a kitakarás és az elrejtőzés. A *Meßmer utazásai* pedig ezzel a mondattal kezdődik: „A fantázia tapasztalat”.¹⁰ A kérdés az lesz, hogy ez az én hogyan szerezhethet tapasztalatokat, amire Walser majd azt válaszolja: a fantáziával. A fantázia pedig azonos az utazással, vagy egy kicsit megengedőbben fogalmazva: az utazáshoz kötődik. Ez a gondolat folytatódik a következő megállapításban: „Aki utazik, hazudik is.”¹¹ Van tehát egy bizonyos különbség is: „Walser megint utazásra indul, de ezúttal nemcsak a maga szétszabdalt belsejébe, hanem ki a világba, ahol végső soron megint csak a saját énjét fedezi föl. Egy bizonyos időponttól kezdve az ember már nem tud elbújni önmaga elől: »Az öregség az élet hátrányos oldala.«”¹² Az öregedés furcsa folyamat, amelynek szerkezetét a következő aforizma világítja meg: „Mindig azt hisszük, túl későn van. És aztán, ha később lett, látjuk, hogy korábban nem lett volna túl későn, de most – gondoljuk – már valóban túl későn van.”¹³ És a vége: „Úgy élek, mintha nem élnék”. Könnyű észrevenni, hogy most már mindez mintha múlt időben állna: „De legalább éltünk volna, amikor éltünk.”¹⁴ Legkésőbb itt merül fel a gyanú, hogy a *Meßmer utazásai* szorosan kapcsolódik Goethe *Wilhelm Meister vándorévei* című művéhez. Az ebben szereplő, *Makária archívumából* című szövegrész a következő aforizmával kezdődik: „Az élet ösvényének titkait szellőztetni nem lehet s nem is szabad [darf und kann man nicht offenbaren]; vannak botránykövek, amelyekbe minden vándornak bele kell botlania. Hanem a költő rámutat a helyre.”¹⁵ Walser úgy gondolja, hogy ezeket a titkokat igenis meg kell „szellőztetni”, ki kell őket nyilvánítani, nyilvánossá kell tenni őket, és ez különösen és elsősorban az öregkorra érvényes, amelynek esetében mintha már mindezt a halál utáni perspektívából tennék. És persze ezt mégsem lehet kimondani: „Amit el tudok mondani magamnak, semmi ahhoz képest, amit nem tudok elmondani magamnak.”¹⁶ De ez a ki-nem-mondás már Goethénél is bonyolult szerkezetű: „Nem érné meg a fáradságot, hogy hetven évet érjen meg az ember, ha Isten színe előtt a világ minden bölcsessége balgaság lenne.”¹⁷ Az utalás Pál apostolnak a korinthusiakhoz írt első levelére vonatkozik: „Senki se csalja meg magát. Ha valaki azt hiszi, hogy bölcs tiköztetek e világon, bolond legyen, hogy bölcsesé lehessen. Mert e világ bölcsessége bolondság az Isten előtt. [...] És ismét: ismeri az Úr a bölcsék gondolatait, hogy hiábavalók.”¹⁸ Már sokan elmondták, hogy Pál apostol itt bizonyos ószövetségi szöveghelyeket állít szembe a görög kultúra filozófia-centrikusságával. Goethe maga nem kevesebbet állít, mint hogy az emberi bölcsesség létén és elismerésén az emberi élet értelme múlik. Goethe csak sugallja: Pál apostol félreérti az emberi bölcsesség természetét, amennyiben azt hiszi, hogy az közvetlenül megmutatkozhat. Az emberi bölcsesség nem szembenáll az isteni bölcsességgel, hanem megismétli annak sajátosságát: „Az igazság istenhez hasonlatos: nem jelenik meg közvetlenül, megnyilatkozásaiból kell kitalálnunk.”¹⁹ De ha az előbb az emberi élet értelméről beszéltünk, akkor most miért nem az emberi élet igazsága-iról beszélünk? Ide kapcsolható Martin Walser programja: az emberi élet igazsága egyszerre felfedi és eltakarja önmagát. Ezt a gondolatot azonban Goethe mintha máris elfelejtené, amikor Prótagorász híres mondata felé fordul: „Nézzük akár ezt a jelentős mondást: »ismerd meg magadat!« – egyáltalán nem szükséges aszketikusan értelmeznünk. [...] Egyszerűen azt jelentti: ügyelj valamelyest magadra, végy tudomást magadról, hogy ekképp azt is megtudd, miként állj magadfajtájúakkal s a világgal szemben! Nincs szükség ehhez pszichológiai gyötrésekre [...]”²⁰ Walser (bocsánat: Meßmer) mintha elfogadná az önmegismerésre vonatkozó felhívást, de hiába keresi ennek tárgyát. És csak most tűnik fel, hogy Goethe közvetlenül nem

8 Simone Dattenberger: Nährstoff Zweifel. Martin Walser und „Meßmers Reisen”, in: *Münchener Merkur* 2003. július 25.

9 Martin Walser: *Meßmers Gedanken*, i. k. 7. o.

10 Martin Walser: *Meßmers Reisen*, Suhrkamp Verlag, 2003. 7. o.

11 I. m. 67. o.

12 Simone Dattenberger: Nährstoff Zweifel, i. k. (Az idézet forrása: Martin Walser: *Meßmers Gedanken*, i. k. 70. o.)

13 Martin Walser: *Meßmers Reisen*, i. k. 68. o.

14 I. m. 178. o.

15 Johann Wolfgang Goethe: *Wilhelm Meister vándorévei*, Európa Kiadó, 1983. 501. o. Tandori Dezső fordítása. *Goethes Werke in zwölf Bänden*, 7. kötet, Aufbau Verlag, 1988. 473. o. (A „megszellőztetni” nem a legjobb fordítás, mert a németben szereplő „offenbaren” [kinyilatkoztatni] szó rendelkezik vallási konnotációkkal, és ennyiben közvetlenül előreutal a második és a harmadik aforizmára, amelyekkel az alábbiakban még fogok foglalkozni.)

16 Martin Walser: *Meßmers Reisen*, i. k. 179. o.

17 Johann Wolfgang Goethe: *Wilhelm Meister vándorévei*, i. k. 501. o.

18 1. Kor 3,18–20. Fordította: Károli Gáspár.

19 Johann Wolfgang Goethe: *Wilhelm Meister vándorévei*, i. k. 501. o.

20 I. m. 507–508. o.

beszél az öregségről (vagy csak alig-alig), miközben az aforizmákat lezáró vers a halál utáni perspektívából szólal meg, amihez Walsler – minden bizonnyal – azt tenné hozzá, hogy nemcsak a mások életére, hanem a saját életünkre is így kell(ene) tekintenünk.

*A komoly csontkamrában nézegettem
a zsúfoltan sorjázott koponyákat
s a megöszült időbe révedeztem.*²¹

A nagyszabású program ellenére mégis úgy vélem, igazuk van azoknak a kritikusoknak, akik szerint a *Meßmer utazásai* visszaesést képvisel a *Meßmer gondolatai*hoz képest. „Nem kell szeretnünk ezt a siránkozó, némileg régies hangot, ugyanakkor Meßmer nem is szeretné, hogy szeressük. Hamis az a kérdés, hogy szimpatikus-e nekünk vagy sem. Ezzel a könyvvel szemben talán az lenne a legudvariasabb kérdés, hogy mi kínozza Meßmert? [...] [És az erre adott válasz alatt] ott bugyog az élvezkedő kétségbeesés vagy a kétségbeesett élvezet, amely a nem-azonosságból adódik: »Maradj idegen magadnak.« [...] »Szeretnék eltekinteni magamtól«, olvashatjuk a *Meßmer gondolataiban*, és részben szó szerinti idézetben a *Meßmer utazásaiban*. És mégis kimondhatjuk: az újabb önkikérdezés és önábrázolás kevésbé hajlékony, kevésbé konzisztens, mint a csaknem két évtizeddel ezelőtt megjelent gondolat-könyv.”²² Egyszerű lenne azt mondani, hogy várjuk a folytatást, de ehelyett inkább az első Meßmer-könyv keretére szeretném ráirányítani a figyelmet. A nyitást már idéztem: „Az összes hangból, amely belőlem szól, az enyém a leggyengébb.” És a zárás: „Ha fölteszem a sapkámat, akkor vagyok, gondolja Meßmer.”²³ (A gondolat itt tehát a létezés, a tett, a sapka föltétele után következik.) A *Meßmer gondolatai* egy hiányzó identitás ironikus megkonstruálásának kísérlete, a *Meßmer utazásaiban* ez az identitás (a szenvedő-szenvelgő hang miatt) már-már egységgé áll össze.²⁴

21 I. m. 529. o.

22 Simone Dattenberger: Nährstoff Zweifel, i. k.

23 Martin Walsler: *Meßmers Gedanken*, i. k. 106. o.

24 „A végén a feketeség uralkodik minden lehetséges értelemben. Kierkegaard *Vagy-vagy* című művéből Meßmer ezt jegyzi föl magának: »A boldogtalan mindig távol van magától, sohasem jelenvaló a maga számára.« A megállapítás Kierkegaard-nál egy boldogtalanságról szóló vitáiratban fogalmazódik meg, amely a boldogtalanság maximumáról szól, és a címe: »A legboldogtalanabb«. Csak remélhetjük, hogy Meßmer – az alaposnak tűnő instanciák ellenére – ezt a versenyt nem fogja megnyerni. Amíg ír, amíg ilyen aforizmákat ír, addig nincs elveszve.” Hans-Jürgen Schings: Martin Walsler: „Meßmers Reisen”, in: *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 2003. október 7.

